

Tarkovski: Ne mogu gledati ljude koji pokazuju svoje osjećaje

Pod nadnevkom 21. lipnja 1980. četrdeset i osmogodišnji Andrej Tarkovski u svoj dnevnik zapisuje: “Gledao sam ‘Rubljova’. Loše je to sve, i ‘Solaris’ i ‘Rubljov’... Jedino što me opravdava jeste činjenica da drugi prave još gore filmove od mene...” U tim se riječima sabiru dva naoko suprotna obilježja čovjekove naravi. Prvo je karakteristično za istinske umjetnike, pa bi ga se moglo nazvati i prokletstvom svakoga autentičnog stvaralaštva, naročito onog koje u sebi sadrži naraciju: zgroženost nad vlastitim djelom. Kao što je čovjeku neugodan vlastiti glas kada ga čuje reproduciranog, tako je piscu, ako je pisac, nelagoda od vlastitog romana. Osim što je izrazito neprijatno svjedočiti onome što je, ovako ili onako, djelo tvoje fiziologije – jer roman je, kao i sekret iz nosa, djelo čovjekove fiziologije, razlika je samo u razini posredovanja – pisac savršeno dobro prepoznaje nesavršenosti i neravnine onog što je napisao. Tako i Tarkovskom ništa ne valjaju njegovi filmovi. Zato od drugih išće priznanja. I on je od Boga proklet, jer je jedini prosvijećeni čovjek na svijetu kojemu ti filmovi ne valjaju. Iako od njegovih filmova nema boljih.

Drugo: Tarkovski je nevoljak filmski gledatelj. Često je u kinu, a ne sviđa mu se skoro ništa. Svako malo sa crnom zemljom sastavi ponekog klasika. Pa tako: “Pokušavali smo da uz Lorinu pomoć pogledamo u bioskopu film ‘Menhetn’ V. Alena. Izašao sam posle prve polovine. Film je dosadan do krajnjih granica, a glumac (Vudi Alen), koji se trudi da izgleda neodoljivo – strašno antipatičan.” Ili: “Gledao sam Kopolinu ‘Apokalipsu’. Vrlo slaba igra glavnog glumca, pogrešna dramaturgija. Film je krajnje neubedljiv. Igrana verzija stripa.” Loše kod njega prolaze Wajda, razočaran je Fellinijem i Antonionijem, novi Kurosawa (“Kagemuša”) mu je kao da netko karikira Kurosawu. U šesnaest godina vođenja dnevnika samo jedan će filmski klasik kod Tarkovskog bezrezervno dobro prolaziti – Robert Bresson. U proljeće 1980. ovako piše o kreativnoj krizi svjetske kinematografije: “Uveče sam gledao (na televiziji) Koktoov ‘Povratak Orfeja’. Gde ste, velikani? Gde je Roselini, Kokto, Renoar, Vigo? Velikani siromašni duhom? Gde je poezija? Novac, novac, novac i strah... Felini se plaši. Antonioni se plaši. Jedino Breson ničeg se ne plaši.”

Knjiga “Martirolog Dnevnici (1970-1986)” na ruskom je objavljena 2008, i to u Firenzi, u izdanju tamošnjeg Međunarodnog instituta Andreja Tarkovskog, a u srpskom je prijevodu (prevoditelji Milica i Nenad Spasić) tiskana 2017, u nakladi novosadske Akademске knjige. Djelo fascinantno, vrijedno čitanja ne samo za one kojima nešto znači sedam cjelovečernih igranih filmova, redom neusporedivih remek-djela, koliko je Tarkovski u životu snimio, nego i za one koji bi da razmišljaju o vremenima sovjetskog socijalizma, o svakodnevicu i životu intelektualca i umjetnika u totalitarnom sustavu, o životu onom onda i ovom sad...

Tarkovski je bio otvoreno religiozan čovjek, i to na neki naivan, starodrevni način: “Neverovatna stvar mi se danas desila. Bili smo u Loretu, gde se Franko Terili molio svom zaštitniku – nekom pokojnom papi. U Loretu postoji čuveno svetište (poput Lurda) nasred kojeg je kuća, preneti iz Nazareta – Marijina kuća, u kojoj se rodio Isus. Dok sam bio u hramu, osećao sam stid što ne mogu da se pomolim u katoličkoj crkvi, ne da ne mogu, nego ne želim. Ona je za mene ipak nešto tuđe. Zatim smo slučajno dospeli u mali primorski grad Portonovo, u mali, stari hram iz X veka. Na oltaru sam odjednom ugledao Vladimirsku Majku Božju. Ispostavilo se da je nekada davno neki ruski slikar poklonio crkvi tu kopiju Vladimirske Majke Božje, koju je, očigledno, sam naslikao. Neverovatno! U katoličkoj zemlji, potpuno

nečekivano, vidim pravoslavnu ikonu, nakon što sam pomislio kako je nemoguće moliti se u Loretu. Nije li to čudo?”

Vlast tolerira njegovu religioznost, ne samo onu verbalnu, nego i onu koja je supstancionirana u njegovim filmovima. On povremeno dopire do utjecajnih ljudi, razgovara s partijskim čelnicima, moli ih da mu pomognu da dođe do novaca za svoje filmove, i oni su, uglavnom, dobrohotni prema njemu. Ne mogu, međutim, da razumiju – to, zapravo, ne razumije nitko tko predstavlja taj režim – zašto na Zapadu toliko cijene filmove Andreja Tarkovskog, a ne djela nekih drugih sovjetskih umjetnika. Komesari, zapravo, ne razumiju isto ono što ne razumiju ni komesari aktualnog režima u Hrvatskoj: zašto i na Zapadu i na Istoku cijene Olivera Frlića, a ne nekog drugog, mnogo hrvatskijeg umjetnika, zašto se i na Zapadu i na Istoku prevodi, objavljuje i slavi ovaj ovdje pisac, a ne neki drugi, svakako hrvatskiji pisci? Zašto, zašto, zašto? Mučilo je to komesare, pa su Tarkovskom zagorčali život, i sveli mu opus na samo pet filmova (posljednja dva snimljena su izvan Sovjetskog Saveza).

Andrej Tarkovski konzervativni je kršćanin. I politički je, čak i pomalo šokantno, konzervativan čovjek. Smrt Mao Ce Tunga za njega je dobra vijest. O Sartreovom, pak, odlasku piše s onom superiornom ironijom kakva ne bi baš pristajala nikome manjem od Tarkovskog: “... prekjuche je umro Sartr. Rodari takođe. Baš tužno. U svom posljednjem intervjuu on se odrekao mnogih svojih principa koje je propovedao i nametao mladima. A to što je on shvatio pred smrt, mi smo osećali mnogo ranije. Ne kažem da je izgubio aktuelnost pre svoje smrti, nego su njegove koncepcije bile suviše površne. On je, na primer, prikrio svoje prave utiske o SSSR-u (kada je bio tamo 1954.) jer se plašio da o nama ‘misli loše’. Baš lepo. Moraću da pročitam njegove radove. A napisao ih je baš mnogo.” Malo je vjerojatno. Ili baš sasvim nevjerojatno da je Andrej Tarkovski poslije pročitao išta od Sartrea. I ne bi se baš reklo da mu je nedostajalo. J. P. Sartre svakako je i danas značajnija društveno-politička i tabloidna figura od Tarkovskog. Ali ako ćemo o umjetnosti i o pripovijedanju, stvar je obrnuta. Što se, pak, Giannija Rodarija tiče, talijanskog dječjeg pisca koji je umro zamalo istog dana kad i slavni Francuz, Bog će Tarkovskom oprostiti što se i njegovom smrću poslužio da bi ponizio morskog Sartrea.

Ovaj čitatelj se u koječemu, ili gotovo u svemu, identificira s Tarkovskim. To je i prirodno, pogotovu kada žudno i žedno čitamo nečiji dnevnik. Identifikacije, naravno, nema s njegovim genijem. Geniju se samo divimo. Ali evo onog što je tačka potpune identifikacije, nešto što mi je naprosto nemoguće prešutjeti: “Kako me plaše sahrane! Jezivo mi je bilo čak i kad je sahranjivana moja baka. I to ne zato što je ona umrla nego zato što su okolo bili ljudi koji su pokazivali svoja osećanja. Ja ne mogu da gledam ljude koji pokazuju svoja osećanja.”

Ovim rečenicama počinje jedan od najfascinantijskih odlomaka u ovoj i u cjelini fascinantnoj knjizi. Taj odlomak važan je i zato što pokazuje kako u genijalnosti gotovo da i nema umišljaja. Tarkovskom se velike stvari događaju i slučajaju, bez obzira na to što na svojim djelima tako teško i mukotrpno radi: “Dok je trajalo opelo za baku i ostale pokojnike (čini mi se da ih je bilo sedam ili osam) u crkvi na Danilovskom groblju, stajao sam kraj uzglavlja sanduka, pored Marine i majke. Marina je svaki čas počinjala da plače. Sveštenik je zapisao imena svih pokojnika, ali meni se učinilo da je zaboravio da pomene, prosto izostavio da kaže ‘Vera’ (tako se baka zvala). Toliko sam se uplašio da sam počeo polako da se primičem svešteniku kako bih ga podsetio da pomene i nju. Mislio sam da će se, ako to ne uradim, baki desiti nešto strašno. Ona je pre smrti znala da će za nju biti služeno opelo. I u tom trenutku je ležala, verujući da je opelo za nju, a sveštenik je zbog svoje rasejanosti preskočio njeno ime. Ležala je mrtva, a ja sam znao da bi se i ona veoma uplašila kad bi mogla da oseti i shvati da su tokom opela zaboravili da je pomenu.”

“Martirologij” je knjiga duha i života, knjiga genija i vrlo materijalnog i tjelesnog čovjeka. On neprestano sabire novac koji mu je nužan za život, za održavanje disfunkcionalne obitelji i snimanje filmova, i jednako neprestano živi u astralnim sferama, kao najduhovnije biće na svijetu. Moli se Bogu, i po Zapadu kupuje zlatne lančice i hulahopke. Sam je svoje djelo nazvao “Martirologij”. Je li time počinio grijeh oholosti? Nije. Tarkovski je samo djetinje bio svjestan sebe i svoje patnje. Bio je svjestan svoje genijalnosti. A nije je mogao sagledati i razumjeti. Činilo mu se da snima filmove koji ništa ne vrijede.

Našeg svijeta se u tih šesnaest godina samo jednom dotakao: “Juče je umro Tito. Sahranili su ga u zatvorenom sanduku. Priča se da je davno umro, ali su tek sada to objavili, kako bi se pripremili za novonastalu situaciju i sprečili SSSR da uđe u Jugoslaviju.”

Miljenko Jergović 30. 09. 2017.